

NAȚIONALISMUL CA REACȚIE A SPAȚIULUI ORTODOX LA MODERNITATE

REMUS BRIHAC

(*Doctorand, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Ortodoxia și modernitatea – o temă care a suscitat în ultima perioadă un viu interes în cadrul diverselor dezbateri referitoare la spațiul est-european. Întrebări precum „A rămas ortodoxia în premodernitate?” ori „Au ortodocșii nostalgia trecutului bizantin imperial idealizat?”, „Sunt compatibile drepturile omului cu ethosul ortodox?”, „Se exclud reciproc ortodoxia și iluminismul?”, „Este ortodoxia o ideologie naționalist-religioasă, legată strâns de anacronismul social și cultural, sau un mod de viață propus tuturor oamenilor, având dimensiuni ecumenice?”¹ încearcă să primească un răspuns din varii perspective ale unor autori implicați foarte activ în dezbaterile referitoare la problematica relației dintre democrație și creștinismul răsăritean, mai ales din SUA, precum Pantelis Kalaitzidis, Aristotle Papanikolaou, Vladimir Moss, Andrew Louth, Daniel P. Payne, Lucian N. Leuștean, Lucian Turcescu, dacă este să menționăm doar câțiva dintre ei. Importanța acestei dezbateri este evidențiată și de ultimul mare eveniment al ortodoxiei: Sinodul din Creta, din 18 iunie – 27 iulie 2016, când s-a încercat să se dea, din punct de vedere eclezialogic, posibile răspunsuri la întrebări ca acelea de mai sus.

În contextul acestor dezbateri, în cele ce urmează vom discuta, nu într-un mod exhaustiv, dată fiind complexitatea subiectului, despre naționalism și reacția spațiului ortodox la acesta, ca manifestare a modernității, jalonând câteva aspecte.

Lupta între „primatul spiritualului” și cel al „temporalului” a lăsat urme adânci în decursul istoriei europene (în mentalul european). Dacă Biserica romană (catolică) a ales calea unei manifestări temporale susținute, intrând în competiție cu puterea civilă în baza așa-numitului ideal al „libertății” față de puterea laică, urmată de Bisericile protestante care, rupte fiind din romano-catolicism, au păstrat în structurile lor fundamentale viziunea romană a „prezenței în istorie”, Biserica ortodoxă a ales o altă cale, mai precis a păstrat viziunea antică a creștinismului privind relația cu orice tip de putere civilă.

În sinteza bizantină, statul juca un rol religios important. Biserica sprijinea statul, iar acesta oferea Bisericii sprijin în toate chestiunile ce o priveau. Astfel, putem vorbi de o Biserică imperială, iar după prăbușirea imperiului de Biserici

¹ Pantelis Kalaitzidis, *Ortodoxie și modernitate. O introducere*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010, p. 21–22.

naționale, datorită implicării adânci a Bisericii în salvarea națiunilor în care există. Însă întotdeauna a existat în ortodoxie o limită a implicării statului în problemele Bisericii, chiar dacă anumiți împărați au dorit o politică „cezaro-papistă” în relația cu Biserica. Pentru bizantini, „Biserica era, înainte de toate, comuniune sacramentală cu Dumnezeu în Hristos și în Duhul Sfânt, ai cărei membri – întregul Trup al lui Hristos – nu se limitează la o eikoumena pământească («pământul locuit»), unde legea guvernează societatea, ci include oștile îngerilor și sfinții, precum și Capul dumnezeiesc. Administrarea Bisericii pământești era, cu siguranță, recunoscută ca o răspundere necesară, iar în această privință folosirea termenilor și a conceptelor juridice era inevitabilă; dar aceste concepte niciodată nu epuizau realitatea supremă a Bisericii lui Dumnezeu. Ele puteau fi determinate ocazional de către sinoade, sau chiar puteau fi lăsate în grija, de obicei binevoitoare, a împăraților creștini. [...] Principiul enunțat mai sus, privitor la semnificația relativă și tranzitorie a legii din organizarea bisericească, poate sluji acum drept cheie pentru înțelegerea acceptării ușoare și practic necontestate în Răsărit a legislației imperiale din domeniul administrației bisericești, din momentul în care însuși împăratul a devenit credincios al Bisericii și a acceptat să protejeze principiile doctrinare și sacramentale de bază pe care s-a zidit Biserica. Nici un text nu a conferit vreodată împăratului puterea de a defini sau de a formula aceste principii; dar s-a acceptat în mod universal că el, împăratul, avea responsabilitatea de a le pune în legătură cu realitățile concrete ale istoriei, și astfel să administreze, unde era necesar, treburile practice ale Bisericii văzute. Acesta și este sensul celebrelor cuvinte atribuite împăratului Constantin – «Am fost rânduit de Dumnezeu ca episcop al treburilor din afară ale Bisericii» –, principiu aplicat în mod consecvent în legislația lui Justinian. [...] De fapt, este întotdeauna important să ne amintim că, în ciuda întregii puteri ce li s-a acordat în problemele bisericești, împărații nu erau mai presus nici de dogme, nici de canoanele Bisericii. Negarea explicită a autorității doctrinare a împăraților de către scriitori anti-iconoclaști ca Sfântul Ioan Damaschin și Teodor Studitul, și opoziția patriarhului Nicolae I Misticul (901–907, 912–925) față de căsătoria a IV-a necanonică a împăratului Leon al VI-lea (886–912) sunt printre multele exemple de care dispunem. [...] Epanagoga («Recapitularea Legii») este bine cunoscută pentru caracterizarea împăratului și a patriarhului de Constantinopol drept «cei mai impunători și mai necesari membri ai societății». [...] Schema sa, a unei diarhii a împăratului și a patriarhului, rânduită de Dumnezeu – în acord cu teoria lui Justinian despre «simfonia» (armonia) dintre Biserică și stat, dar exaltând îndeosebi poziția unică «a patriarhului ecumenic» de Constantinopol ca înalt demnitar al imperiului – este apropiat de ideologia care a prevalat în Bizanț în secolul al IX-lea, după victoria asupra iconoclasmului imperial. Ulterior, această schemă a devenit program normativ în țările slave (și nu numai, e valabil și în cazul Bisericilor ortodoxe din țările române – n.n.), unde «patriarhul» național împărțea diarhia cu diverși conducători legali»².

² John Meyendorff, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996, p. 107–113.

După căderea imperiului și învestirea patriarhului de Constantinopol ca „etnarh” al populațiilor ortodoxe cucerite de otomani, Biserica și-a asumat atât administrarea anumitor chestiuni politico-sociale ca reprezentantă a ortodocșilor în fața sultanilor, cât și preservarea sentimentului național al popoarelor ortodoxe cucerite. „În viața popoarelor ortodoxe, statul joacă un rol religios deosebit. Pe când Biserica romano-catolică desfide și combate statul, căci ea nu l-a conceput decât aservit, subordonat, Biserica ortodoxă s-a organizat în cadrul dat și recunoscut al statului, Biserica Ortodoxă ajută statul și este ajutată de el, dă și primește. Ea s-a integrat în viața de stat, și-a însușit idealurile poporului, a împărțit cu el bune și rele”³. Protejarea mult timp a sentimentelor naționale de către Biserică a adâncit conștiința că aceasta are dreptul la o manifestare în viața politică.

Așadar, conceptul de simfonie bizantină se bazează pe ideea că Biserica contribuie de-a lungul existenței sale istorice la transformarea instituțiilor statului prin intermediul energiilor sale interioare transfiguratoare.

Dreptul canonic ortodox afirma că, în cazul în care statul și suveranul său dovedesc prin fapte că sunt „buni creștini”, Biserica se poate apropia de stat revărsând asupra acestuia binecuvântarea sa. Biserica a perceput puterea temporală inclusiv ca o reprezentare a voinței divine, alegerea suveranului înscriindu-se într-o logică extramundănă. Din această cauză, din punct de vedere teologic o contestare a puterii temporale de către cea spirituală sau o supremație a uneia asupra celeilalte este de neconceput. Datorită acestui fapt, disciplina ecleziastică impusă clerului ortodox, deși destul de strictă, a lăsat întotdeauna posibilitatea alegerii politice.

Dezbaterile doctrinare cu Biserica occidentală din secolele al XI-lea–al XV-lea, dispariția Imperiului bizantin prin cucerirea otomană, Reforma și Contrareforma din Occident nu au pus mari probleme ecleziologice ortodoxiei, întrucât problemele aduse de aceste evenimente erau într-un fel regăsite *in nuce* în teologhisirile creștine ale primului mileniu. Dezvoltările aduse de iluminism și de Revoluția franceză unor mai vechi preocupări privind raporturile dintre om, drepturile lui și libertate, ce își au originea în dezbateri și mai vechi ale Bisericii catolice privind raportul dintre har și libertate, au pus la încercare poziționarea ortodoxiei în noua lume ce lua ființă. Amintim în special dezbaterile dintre teologul Molina și Suarez, din care reieșea că harul care condiționa libertatea omului era ceva exterior lui, un *frenum aureum* – frâu de aur, ce strunea ființa omului căzută ontologic în păcat, această grație creată făcând ca libertatea omului să fie exterioară ființei sale.

Dacă iluminismul a confruntat Biserica ortodoxă cu o ideologie seculară universalistă, permițând totuși ortodoxiei să-și mențină fundamentul său universal, naționalismul derivat din Revoluția franceză a dat naștere unui conflict acerb între universalismul credinței și îngustimea naționalismului. În Răsărit, istoria acestui

³ Theodor M. Popescu, *Misiunea creștină a statului în probleme actuale în biserică și stat*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1935, p. 116.

conflict a devenit similară cu istoria Bisericii ortodoxe pe tot parcursul secolului al XIX-lea⁴.

Naționalismul secolului al XIX-lea, așa cum s-a manifestat el în Occident, a schimbat întrucâtva direcția câtorva idei iluministe. Pentru iluminiști, statul sau națiunea reprezentau o asociere de indivizi uniți între ei printr-un contract social explicit sau implicit. Scopul guvernării era acela de a asigura bunăstarea generală și de a apăra populația împotriva invaziilor din afară. Accentul cădea pe definirea relației dintre individ și autoritățile statului, respectiv pe supravegherea puterii acestuia. Statul era o organizație rațională de cetățeni liberi. Cetățenii, indiferent de originea lor socială sau etnică, în mod teoretic trebuia să aibă aceleași drepturi în stat. Accentul era pus pe libertatea individului. Deși se sprijinea egalitatea politică, nivelarea socială sau economică, intervenția statului pentru ajutorarea unei părți a populației nu era sprijinită⁵. Națiunea revoluției franceze era alcătuită din toți cetățenii cu conștiință politică, pe fundamentul ideii de egalitate a tuturor și de suveranitate a poporului. Ea îi oferea statului constituția din care se nașteau toate puterile în stat, fiind sub forma poporului liber suverană, conform articolului 3 din Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului, din 26 august 1789⁶.

Ideea națiunii populare suverane a revoluției franceze s-a întâlnit cu un alt concept, venit din spațiul german, nu mai puțin revoluționar, cu care s-a contopit, anume națiunea ca o colectivitate culturală și lingvistică⁷. Ideile filosofului german Johann Gottfried Herder, cum că în cadrul societății individul este doar o parte a *volk*-ului, cu sensul de grup național, popor, și că formele vieții culturale și politice sunt manifestări ale spiritului unic al fiecărui popor, au găsit un răsunet aparte în zona Europei centrale și răsăritene⁸.

Cum în zona Europei de est nu exista un cadru statal, instituțional sau ideologic, în care să se poată defini națiunea în acel prezent, popoarele ortodoxe fiind sub dominația otomană, națiunea era doar o viziune de viitor, recognoscibilă numai în limba și cultura ei comune. Aceste două concepte privind naționalismul, cel subiectiv politic al Revoluției franceze și cel obiectiv cultural al romantismului german, s-au intersectat și potențat reciproc, reprezentând provocarea la care a trebuit să facă față ortodoxia secolului al XIX-lea, atrăgând cel mai mult ideatic popoarele ortodoxe⁹. Astfel, ortodoxia s-a mișcat în decursul secolului al XIX-lea

⁴ Paschalis N. Kitromilides, *The legacy of the French Revolution: Orthodoxy and nationalism*, în Michael Angold (coord.), *The Cambridge History of Christianity. Eastern Christianity*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 250.

⁵ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, volumul I, Iași, Editura Institutului European, 2000, p. 162.

⁶ Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, Iași, Polirom, 2003, p. 154.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 162.

⁹ Hagen Schulze, *op. cit.*, p. 156.

pe patru mari direcții ce priveau naționalismul: modernismul, etnosimbolismul, perenitatea și primordialitatea¹⁰.

Răspunsul Patriarhiei de Constantinopol la provocările modernității prin dezvoltarea învățământului, făcând din educație un factor prioritar în susținerea Bisericii, a dus la dezvoltarea educației nu numai religioase în țările ce țineau de Constantinopol. Dezvoltarea învățământului de toate gradele în zona ortodoxă a facilitat contactul cu ideile inovatoare venite din vest. Această situație a potențat de fapt naționalismul, asigurând o perspectivă unificată a imaginarului privind națiunea. Educația a asigurat declicul schimbării paradigmatice a ortodoxiei înspre naționalism, ca o nouă poziționare a Bisericii în istorie. Această mișcare se va accentua pe tot parcursul secolului al XIX-lea, alimentând mișcările politice de factură națională.

Faptul că majoritatea ierarhilor numiți de către Constantinopol, în eparhiile ce țineau jurisdicțional de acesta, nu cunoșteau limba popoarelor pe care le păstoreau, a făcut ca dorința acestora de a se elibera de jurisdicția constantinopolitană să crească constant. Educația a forjat ideologic aspirația fiecărui popor ortodox de a avea o biserică independentă de Constantinopol, venind în sprijinul ideologiei naționale. Aceasta se poate vedea în cazul dorinței de a scăpa de ierarhia superioară greacă în Principatele Române, Serbia, Bulgaria. De asemenea, venalitatea acestor clerici a forjat o adeziune populară crescândă pentru naționalismul bisericesc¹¹.

Conceptele revoluționare de patrie, libertate, rațiune au fost revalorificate din perspectiva situațiilor concrete din țările ortodoxe. Astfel, vechiul concept de simfonie bizantină și-a păstrat legătura cu puterea politică, numai că această putere politică era una nouă, cea care dorea ridicarea patriei strămoșilor, elitele bisericești colaborând din plin cu elitele politice în dobândirea independenței naționale. Independența națională aducea cu sine nu numai libertatea națiunii populare, ci, totodată, și libertatea jurisdicțională a Bisericii naționale în autocefalie. Autocefalia nu era ceva nou în ecleziologia Bisericii, doar că primea acum o mai mare importanță din perspectiva dezvoltării unei Biserici locale, valorizând identitatea etnică. Autocefalia se regăsește în multe dintre canoanele Bisericii din perioada bizantină, cum ar fi canonul 6 de la Sinodul I ecumenic, canoanele 2 și 3 de la Sinodul II ecumenic, canonul 8 de la Sinodul III ecumenic, canonul 36 de la Sinodul VI ecumenic¹².

Bisericile ortodoxe au influențat procesul creării statelor naționale, revitalizând un vechi vis al creștinilor, statul creștin. Astfel, elitele bisericești și cele politice s-au întâlnit pe o direcție comună, folosind simbolistica religioasă și națională pentru a da coerență programelor politice naționaliste. Pe de o parte, Biserica venea cu simbolurile

¹⁰ Lucian N. Leuștean, *Orthodox Christianity and Nationalism. An Introduction*, în Lucian N. Leuștean (coord.), *Orthodox Christianity and Nationalism in Nineteenth-Century Southeastern Europe*, New York, Fordham University Press, 2014, p. 6.

¹¹ *Ibidem*, p. 8.

¹² Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox, Legislație și administrație bisericească*, vol. II, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990, p. 414.

și întregul său ritual liturgic, pe de altă parte, conducătorii politici veneau cu mitologia referitoare la națiune. Astfel, Biserica oferea o puternică legitimitate noilor state naționale, asigurându-le un generos suport la nivelul populației. Ortodoxia devenea un liant moral al națiunii, revalorizând modelul bizantin al simfoniei.

Procesul de mitologizare, venit atât din partea statului, cât și din cea a Bisericii, a dat naștere, spre exemplu în Grecia, la așa-numita „Mare Idee”, ce se referea la restabilirea Imperiului bizantin ca stat național grec. În Principatele Române, figuri istorice ca Ștefan cel Mare au căpătat caracteristici ale sfințeniei, fiind protectori ai statului național. În Serbia, prințul Rastko Nemanjić, întemeietorul Bisericii autocefale sârbești din secolul al XIII-lea, a devenit Sfântul Sava, reperul conștiinței naționale sârbești. În Bulgaria, Ferdinand de Coburg-Gotha va primi titlul de țar, cu trimitere către trecutul glorios al Imperiului bulgar și pretinzându-se descendent al împăraților bizantini¹³.

Perenitatea, paradigma prin care naționalismul pretinde că națiunile se pot regăsi încă din timpuri străvechi, este un subiect drag gândirii Bisericii ortodoxe din această perioadă. Grecia se va regăsi în promovarea continuității elenismului antic prin Adamantios Korais, cel care va și fonda noua limbă literară greacă – *katharevousa* – ca limbă oficială în instituțiile și învățământul statului grec, respectiv prin Konstantinos Paparrigopoulos, autorul monumentalei istorii a mării nații, publicată între 1860–1867 în cinci volume, care lega Grecia antică de statul modern trecând prin Imperiul bizantin. Elita bisericească și politică românească va apela la rememorarea trecutului roman și la descendența limbii române din limba latină, care a prezervat unitatea națiunii de-a lungul secolelor. Biserica bulgară și-a revendicat descendența directă de la Patriarhatul bulgar de Preslav și Ohrid (927–1018) și de la cel de Târnovo (1235–1393), în timp ce Biserica ortodoxă sârbă s-a revendicat de la Patriarhatul de Peci (1346–1463, 1557–1766) și de la Mitropolia de Karlowitz (începând cu 1691), precum și de la legăturile lor religioase cu Bisericele ortodoxe din Muntenegru, Dalmația¹⁴.

Primordialitatea, ca paradigmă a naționalismului, s-a pliat cel mai bine pe gândirea teologică ortodoxă. Concepția lui Herder, cum că lumea este o grădină imensă în care națiunile cresc după legi divine, că nicio națiune nu este privilegiată, ci doar diferită în felul ei, că fiecare individ aparține poporului său, participând de la naștere la ființa națiunii sale și că rămâne legat pe viață de limba sa maternă¹⁵, a sunat cumva cunoscut teologilor ortodocși. Înțelegerea naționalismului din punct de vedere teologic ca primordialitate se potrivea gândirii răsăritene, căci în dezbaterile trinitare și hristologice ale secolelor al IV-lea–al VII-lea se folosiseră de către Sfântul Maxim Mărturisitorul conceptul potrivit căruia fiecare natură (fire) își are propria energie sau manifestare existențială. Logosul fiecărei creaturi îi este dat ei nu ca un element static, ci ca un scop etern pe care este chemată să-l atingă.

¹³ Lucian N. Leuștean, *op. cit.*, p. 9.

¹⁴ *Ibidem*, p. 10.

¹⁵ Hagen Schulze, *op. cit.*, p. 155.

Astfel, fiecare făptură posedă propriul său sens și scop, reflectând Logosul dumnezeiesc „prin care toate s-au făcut”¹⁶.

Aceste idei vor sta la baza formării unei teologii a persoanei umane. În secolul al XX-lea, teologi precum Dumitru Stăniloae vor încerca o explicare a naționalismului din această perspectivă, valorificând o relație binomică persoană–comunitate națională, revalorizând conceptul de etnicitate în cadrul ortodoxiei. Pentru Stăniloae, umanul este o realitate concretă, cu o identitate dinainte stabilită întrucât este creată de Dumnezeu, fiecare om venind cu o schemă originală apriorică, determinată numai în parte de trecut și în cadrul căreia își va manifesta libertatea creatoare, umplând-o cu un conținut sau altul. Ipostasul fiecărui om vine de la Dumnezeu, dar vine străbătând prin mediul unui trecut acumulat în părinții trupești, acest drum integrându-se în actul constituirii sale după imaginea ce o are în ceruri. Particularitățile individuale se adaugă la cele cu care omul se naște, însă aceste particularități sunt ființiale, nu adăugate, periferice sau exterioare, pentru că ele sunt încorporate în actul constitutiv al creației¹⁷.

Conceptul de națiune se regăsește încă din primele scrieri ale creștinismului, pornind din Noul Testament: „mergând învățați toate neamurile” (Matei 28, 19; Marcu 16, 15–16), Faptele Apostolilor 2, 5 și ajungând până la canonul 34 apostolic, care stabilea relațiile dintre clerici: „se cade ca episcopii fiecărui neam să cunoască pe cel dintâi dintre dâșii și să-l socotească pe el drept căpetenie și nimic mai de seamă să nu facă fără încuviințarea acestuia și fiecare să facă numai acelea care privesc eparhia sa și satele de sub stăpânirea ei. Dar nici acela (cel dintâi) să nu facă ceva fără încuviințarea tuturor, căci numai astfel va fi înțelegere și se va mări Dumnezeu prin Domnul în Duhul Sfânt: Tatăl și Fiului și Sfântul Duh”¹⁸.

Noțiunea de ethnos a fost revalorizată din perspectiva naționalismului, căci atât în Noul Testament, cât și în scrierile părinților Bisericii și în canoane ea avea alte semnificații religioase referitoare la creștinii neevrei, indiferent de originea lor etnică. Înțelegerea ethnosului din perspectiva naționalismului modern a condus la schisme în cadrul ortodoxiei secolului al XIX-lea¹⁹.

Fortărea eclesiologiei ortodoxe din perspectiva naționalismului modern a dus la condamnarea în 1872, în cadrul Sinodului de la Constantinopol, a ethno-filetismului ca erezie. Ethno-filetismul era corolarul naționalismului de factură ortodoxă. Acesta susținea că Biserica poate fi organizată teritorial pe principii etnice, rasiale sau pe baze culturale, astfel că într-un anumit spațiu geografic pot exista mai multe jurisdicții bisericești care să poarte de grijă duhovnicește doar membrilor dintr-un anumit grup etnic²⁰.

¹⁶ John Meyendorff, *op. cit.*, p.54.

¹⁷ Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie și românism*, București, Editura Albatros, 1998, p. 1–24.

¹⁸ Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române. Note și comentarii*, 1992, p. 26.

¹⁹ Lucian N. Leuștean, *op. cit.*, p. 11.

²⁰ Georgiadou Vasiliki, *Greek Orthodoxy and the Politics of Nationalism*, în „International Journal of Politics, Culture, and Society”, vol. 9, No. 2, 1995, p. 306.

Sinodul de la Constantinopol din 1872 venea să lămurească această problemă după o serie de schisme, unele dintre ele actuale în momentul convocării sinodului, care afectaseră grav comuniunea de credință ortodoxă. Declanșat de reacția violentă a clericilor bulgari, ce expulzaseră din eparhii pe titularii numiți de către Patriarhia ecumenică, Biserica bulgară a rămas în schismă un timp îndelungat, până în 1945, spre deosebire de celelalte două Biserici, cea greacă și cea română, care odată cu consolidarea statului național au împlinit din punct de vedere canonic procedurile în urma cărora Patriarhia ecumenică le-a acordat tomosul de autocefalie. Condamnarea ethno-filetismului reafirma faptul că Biserica reprezenta comuniunea tuturor credincioșilor, că era deasupra diferențelor rasiale, că națiunea nu o putea circumscrie și că doar în *eschaton* națiunile își vor manifesta întregul lor potențial pus de Dumnezeu în ele în momentul creației.

O manifestare a naționalismului bisericesc găsim nu numai în spațiul balcanic, astfel că după Congresul din 1861, ținut la Karlowitz, în care se decisese reorganizarea Bisericii ortodoxe din Imperiul habsburgic, episcopul Eugeniu Hacman a refuzat să-și unifice eparhia sa cu cea condusă de Andrei Șaguna, mitropolitul Transilvaniei²¹.

Cu toate lămuririle dogmatice aduse de Sinodul din Constantinopol de la 1872, sinod acceptat de întreaga ortodoxie, spectrul naționalismului a continuat să bânuie Biserica ortodoxă. Atitudinea naționalistă a unor patriarhi ecumenici, care au considerat scaunul constantinopolitan drept loc de manifestare a naționalismului grec, a dus la un teribil deznodământ, martirajul și exilul pentru comunitățile ortodoxe din Asia Mică și estul Traciei. Exodul acestor comunități, impus prin tratatul de la Lausanne din 1923, a fost o tragedie pentru întreaga creștinătate. Dispăreau 2000 de ani de creștinism din locurile pe unde propovăduise însuși sfântul apostol Pavel și în care trăiseră mulți dintre părinții răsăriteni ai Bisericii. Naționalismul bisericesc a condus la schimbul de populații, privând creștinătatea ortodoxă de arealul geografic unde se dezvoltase în atâtea secole²².

Inclusiv astăzi, viziunea de secol XIX privind naționalismul bisericesc însângerează trupul ortodoxiei prin dispute păguboase, inutile și sterile referitoare la jurisdicția comunităților ortodoxe din diaspora. Nici acum creștinii arabi din Palestina nu au episcopi ortodocși, multe dintre sfintele locuri fiind în mâna episcopatului grec ce a uitat că Biserica depășește limitele înguste ale etnicității.

NATIONALISM AS REACTION OF THE ORTHODOX WORLD TO MODERNITY

Abstract

This article briefly presents the answer of the orthodox world to the modernity with a reference to the problem of nationalism. The ecclesiological and historical differences determined the orthodox world to specifically react towards the challenges brought by the Enlightenment thought and the

²¹ *Ibidem*, p. 11–12.

²² Paschalis N. Kitromilides, *op. cit.*, p. 246–247.

French Revolution. The concepts of the French Revolution were revalued from the perspective of the actual situations from the orthodox countries. The Orthodox Church has revalued main concepts like the autocephalous principle, which from the perspective of the development and evolution of a local church, now received a greater importance revaluating in this way the ethnic identity and giving from this point of view a theological justification for the concept of the primordialism as a paradigm of nationalism. The forcing of the orthodox ecclesiology, from the perspective of the modern nationalism, led to the schisms within the orthodox world from the nineteenth century and to its condemnation like an ethno-philetism heresy, according to the Synod of Constantinople from 1872. The conflict between the universalism of the Orthodox Christian faith and the narrowness of this nationalism gave birth both to the new theological developments, respective ecclesiological doctrinary clarifications, and to a new positioning of the Orthodox Church in history.

Keywords: Orthodox Church; modernity; symphonia; nationalism; autocephaly, ethno-symbolism; perennialism; primordialism; ethno-phyletism.